

С. С. Поліщук,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3014-3072>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГОВІРКОВИХ НАЗВ ЗОРАНОЇ ТА НЕПРИДАТНОЇ ДЛЯ ХЛІБОРОБСТВА ЗЕМЛІ: ФОНЕТИЧНИЙ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття стала продовженням опису назв сільськогосподарських угідь та їхніх частин відповідно до способів обробітку ґрунту. Об'єктом вивчення обрано назви зораної та непридатної для хліборобства землі, збережені говірках середньонадбужького ареалу. Предметом дослідження стали фонетичні, лексико-семантичні та граматичні особливості говіркових назв. Враховано етимологію найпоширеніших із них. Означено просторове поширення діалектної лексики. Джерелами фактичного матеріалу послуговували аудіозаписи живого народного мовлення, зроблені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя впродовж 2014–2016 рр. У роботі застосовано такі методи дослідження, як: *аналіз, синтез і спостереження* (виявлення й систематизація діалектологічного матеріалу); *анкетування, інтерв'ювання та експедиційний метод* (запис живого народного мовлення); *описовий метод* (аналіз говіркового мовлення); *лінгвогеографічний метод* (ілюстрація поширення говіркової лексики в ареалі).

Записано й уведено до наукового обігу назви зораної землі, скажімо: *р'їл'а* (*ри'л'а*), *з'аб* (*з'абл'а*), *бороз'на* (*бороз'да*), *с'киба*, *'огр'їх* (*сказ, п'ропуск*), *ме"жа* тощо, і назви непридатної для хліборобства землі, напр.: *ни"їдоб* (*не"їдоба*),

ниу'г'ід'а, пус'тур, па'со'вис'ко, соло'нец' тощо. Водночас здійснено різнорівневий лінгвістичний аналіз відповідних найменувань із урахуванням фонетичних, акцентуаційних, лексико-семантичних і граматичних рис; засвідчено їхнє просторове поширення в обстеженому ареалі. З'ясовано мотивацію та етимологію низки назв. Здебільшого лексичні одиниці представлено в контексті, який розкриває чи увиразнює їхню семантику. Заразом репрезентовані зразки говіркового мовлення доповнюють й уточнюють інформацію стосовно процесу оранки та явища непридатності для хліборобства землі на території Середнього Надбужжя, зберігають низку говіркових ознак, тому цінні з погляду діалектології, фонетики, лексикології, граматики, етнографії, землеробства тощо. Проведено паралелі між говірковою лексикою та лексикою, представленою в українській літературній мові. Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні опису говіркової лексики на позначення сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: зорана земля, невдоба, діалектизм, говірка, Середнє Надбужжя, середньонадбужький ареал.

S. S. Polishchuk,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Associate

Professor

LINGUISTIC ANALYSIS OF SUBDIALECT NAMES FOR PLOWED LAND AND LAND UNSUITABLE FOR WHEAT FARMING: PHONETIC, LEXICAL-SEMANTIC AND GRAMMATICAL ASPECTS

Vernacular speech, as a source of human wisdom and a treasure trove of distinctive subdialect features, continues to attract the interest of researchers to this day. In particular, agricultural vocabulary provides valuable material for linguistic studies, as it functions daily in the speech of dialect speakers, is passed down from generation to generation, and lives and develops alongside Ukrainian agrarians.

The article continues the description of the names for agricultural lands and their parts according to the methods of soil cultivation. The object of the study is the names for plowed land and land unsuitable for wheat farming, preserved in the dialects of the Middle Bug area. The subject of the study is the phonetic, lexical-semantic and grammatical features of subdialect names. The etymology of the most common among them is considered. The spatial distribution of dialect vocabulary is determined. The sources of the factual material are audio recordings of vernacular speech, made in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016. The following research methods were used in this work: *analysis, synthesis and observation* (identification and systematization of dialectological material); *questionnaires, interviews and expeditionary method* (recording vernacular

speech); *descriptive method* (analysis of subdialectal speech); and *linguogeographical method* (illustration of the spread of subdialectal vocabulary in the area).

The names for plowed land have been recorded and introduced into scientific circulation, for example: *ріл'а* (*ри'ла*), *з'аб* (*з'аб'ла*), *бороз'на* (*бороз'да*), *с'киба*, *'огр'іх* (*сказ*, *п'ропуск*), *ме'џа*, etc.; as well as names for land unsuitable for wheat farming, such as: *ни'їдоб* (*не'їдоба*), *ни'їд'а*, *п'устир*, *па'со'вис'ко*, *соло'нец'*, etc. The most commonly used lexical units in the surveyed area are presented in a context that reveals or highlights the semantics of the described names, while preserving numerous subdialectal features.

At the same time, a multi-level linguistic analysis of these names have been carried out, taking into account their phonetic, accentual, lexical-semantic, and grammatical features; their spatial distribution in the Middle Bug area has been documented. The motivation and etymology of a number of names have been clarified. The samples of dialect speech presented here supplement and specify information about the process of plowing and the phenomenon of land unsuitable for wheat farming in the surveyed area. They preserve a number of subdialect features and are therefore valuable from the point of view of dialectology, phonetics, lexicology, grammar, ethnography, agriculture, etc. Parallels between subdialectal vocabulary and vocabulary, presented in Ukrainian literary language have been drawn. The prospect of further research lies in the continuation of the description of names for agricultural land in the subdialects of Middle Bug area.

Key words: plowed land, barren land, dialecticism, subdialect, Middle Bug, Middle Bug area.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Живе народне мовлення як джерело людської мудрості та скарбниця самобутніх говіркових рис і досі привертає інтерес дослідників. Зокрема лексика сільського господарства, пов'язана з обробітком ґрунту, дає цінний матеріал для мовознавчих студій, адже вона щоденно функціонує в мовленні діалектоносіїв, передається із покоління в покоління, живе й розвивається разом із українським землеробом і землеробством. Лінгвістичний аналіз відомих у говірках середньонадбужького ареалу назв на позначення зораної й непридатної для хліборобства землі збагачує емпіричну базу української діалектології, зберігає низку цінних мовних явищ та рідковживаних слів, які поступово переходять у категорію застарілої лексики, увиразнює дані, представлені в подібних студіях, є продовженням вивчення найменувань сільськогосподарських угідь та їхніх частин в українських східноpodільських і західностепових говірках, отже наше дослідження на часі.

Аналіз досліджень проблеми. Сільськогосподарська лексика говірок українського діалектного континууму стала об'єктом вивчення Ю. В. Абрамян [1], П. Ю. Гриценка [2], Й. О. Дзендзелівського [3], М. С. Кушмет [5], Д. А. Марсєва [6], Р. Л. Сердеги [9], Л. С. Терешко [12], Т. М. Тищенко [13], Н. П. Шеремети [14], авторки статті [7; 8] та ін. **Метою нашого дослідження** є різнорівневий мовознавчий аналіз

говіркових назв на позначення двох протилежних явищ: зораної землі та непридатної для хліборобства землі. Досягнення мети передбачає такі **завдання**: зафіксувати у визначених говірках і ввести до наукового обігу відповідні найменування; описати виразні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні риси збережених одиниць говіркового мовлення.

Об'єктом вивчення обрано назви на позначення зораної та непридатної для хліборобства землі, збережені у говірках Середнього Надбужжя, **предметом** — їхні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні особливості, етимологія та просторове поширення. **Матеріалом дослідження** є відповідна сільськогосподарська лексика, записана в 74 говірках середньонадбужького ареалу під час польових досліджень, здійснених впродовж 2014–2016 рр. У роботі застосовано такі **методи дослідження**, як: *аналіз, синтез і спостереження* (виявлення й систематизація діалектологічного матеріалу); *анкетування, інтерв'ювання та експедиційний метод* (запис живого народного мовлення); *описовий метод* (аналіз говіркового мовлення); *лінгвогеографічний метод* (ілюстрація поширення говіркової лексики в ареалі).

Наукова новизна дослідження полягає в продовженні вивчення авторкою говірок Середнього Надбужжя на матеріалі назв сільськогосподарських угідь, крім того різнорівневий лінгвістичний аналіз найменувань зораної та непридатної для хліборобства землі, збережених у говірках указанного ареалу й представлених у цій статті, зроблено вперше. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в поглибленні знань про риси подільського і степового говорів української мови, а також у проведенні паралелей між говірковою лексикою та лексикою, відомою в українській літературній мові. **Практичне значення** полягає у введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, що збагачує емпіричну базу української діалектології в цілому й може прислужитися під час укладання спеціальних лексикографічних і навчально-методичних праць, у подальшій розробці вишівських курсів та під час написання кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Найменування сільськогосподарських угідь та їхніх частин здавна залишаються цінним матеріалом для діалектологічних розвідок, адже земля відіграє особливу роль у житті селянина, а праця на ній є невід'ємною частиною буття кожного хлібороба [8]. Частково указаний лексичний шар говіркової лексики вже був об'єктом нашого дослідження: раніше ми описали назви *ц'їли^{el}на, толо'ка, пар, п'їдпарок, 'поле ('нива, лан), паї, с'фера, до'даток (до'баўка), го'род, го'родина (ого'роди^eна), пар'ник, тил'лиц'а, сад, виног'радник* та їхні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні варіанти [8]. Далі розглянемо назви на позначення зораної землі та землі, яка є непридатною для хліборобства.

У говірках середньонадбужького ареалу семема 'зорана земля, виоране поле' реалізується в лексемі *р'їл'а* (38, 43, 45, 59, 68), що збігається з орфоепічними нормами української літературної мови (далі — УЛМ), та в низці її фонетичних варіантів, скажімо: *р'ї^{ul}л'а* (31); *р'їл'а* (3, 5, 12, 13, 14, 20, 22, 26, 29, 34, 36, 41, 51, 52, 54, 55, 61, 63, 70); *р'ї^{ul}л'а* (8, 11, 29, 72); *ру^lл'а* (8); *ре^lл'а* (53); *ру^{el}л'а* (46); *ру^{el}л'а* (52, 53,

57), напр.: *'вигорали на ри^л'у* // (52); *ри^л'а* (1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74), напр.: *ри^л'а заг'либл'ана / ри^л'а з'м'л'чана* // (10). За нашими спостереженнями, діалектизм *ри^л'а* є найпоширенішим в обстежених говірках і засвідчує одну з фонетичних рис степового говору: обнижену вимову [i] різного походження як [и]. Слова *рі^л'а*, *ри^л'а* успадковані з праслов'янської мови [4, т. 5, с. 95]. Подекуди в ареалі номінативну функцію для вказаної семами виконують атрибутивні словосполучення зі стрижневим компонентом *'поле*, скажімо: *ри^л'не 'поле* (52), *с'пахане 'поле* (44), *'виоране 'поле* (48) та *'вигоране 'поле* (29, 52), *'зоране 'поле* (24) і *з'горане 'поле* (44) тощо. Звертаємо увагу на дієприкметники *'вигоране* та *з'горане*, спільнокореневі з фонетичним діалектизмом *го'рати*, що ілюструє яскраву фонетичну рису подільського говору: наявність протетичного приголосного звука [г] на початку слова перед голосним [о], пор.: в УЛМ — *о'рати* [12, т. 5, с. 737]. Зрідка фіксуємо назви *'пахан'* (52, 58) і *с'пахане ['поле]* (44), спільнокореневі з лексичними діалектизмами *'пахар* і *па'хати*, які виступають синонімами до слів *о'рач* й *о'рати* [12, т. 6, с. 100]. Водночас в обстеженому ареалі, як і в нашій літературній мові, слова *рі^л'а* й *'оранка* (49, 52) також вступають у синонімічні відношення [12, т. 5, с. 737].

Спорадично в подільських говірках синонімами є й іменники *з'аб* (8) та *рі^л'а*, які вказують на 'зорану землю, виоране поле', але варто уточнити, що здебільшого сільськогосподарський термін *з'аб* реалізує значення 'земля, виорана на зиму під весняну сівбу (ярих культур)' (УГ). Діалектоносії пояснюють, що *з'аб* / *ко'ториї 'вигорані на 'зиму* // (2), *з'аб го'рець а на 'зиму* // (29), *на 'зиму 'вигорано / 'з'аб* // (47), *зи'мова 'оранка / з'аб / а вис'нойу / но'ворил'а* // (5), *о'с'ін'а с'пашка / 'з'аб* // (44), *на 'з'аб / це 'зос'ін'і го'рут* // (2), *на 'з'аб 'каже / 'вигорали на 'з'аб* // з'госини во'но го'рець а // (10), *йак'шо 'зараз го'реш / то 'це 'уже буде на 'з'аб* // бо / *вос'ини будеш 'с'йати паро'ву ши'ниц'у / там / на 'той год шоб бу'ла* // (27), *на 'з'аб го'рут / це на 'зиму* // (42, 52), *'виорали на 'з'аб / це на 'зиму* // (56) тощо. Подекуди фіксуємо фонетичний варіант *з'ап* (48), напр.: *з'ап / це 'оранка на 'зиму* // (48), де в говірці маємо нехарактерне для УЛМ оглушення дзвінкого приголосного в кінці слова; та морфологічний діалектизм *з'абл'а* (12, 46), де спостерігаємо відмінність у роді порівняно із загальновідомим терміном *з'аб*. У степових говірках Одещини *з'абл'а* — 'переорана на зиму (на зяб) земля' [10, с. 88]. Слова *з'аб*, *з'абл'а* успадковані з праслов'янської мови [4, т. 2, с. 284]. Водночас звертаємо увагу на розширення в обстежених говірках семантики слів *рі^л'а* [фонетичні варіанти *рі^л'ла*, *ри^л'ла* (8), *ри^л'а* (32, 67)], *'оранка* (49) та *пар* (31, 43), які виступають синонімами до слова *з'аб*. Пор. з УЛМ, де вони позначають відповідно: 'виоране поле, зораний шар ґрунту' [12, т. 8, с. 575], 'дію за значенням орати; рідко — ріллю' [12, т. 5, с. 737] та 'ріллю, залишену на одне літо без посіву з метою поліпшення якості землі для наступного посіву озимих' [12, т. 6, с. 59]. До речі, в обстежених говірках лексема *пар* реалізує також близьку до останньої семему 'земля, що свідомо не обробляється певний час для відновлення

родючості ґрунту' [8, с. 355]. Подекуди значення 'земля, виорана на зиму під весняну сівбу (ярих культур)' реалізується в атрибутивних словосполученнях із головним словом **'оранка** (**'горанка**), рідко — **зим'ля**, скажімо: **зим'ява 'оранка** (52, 69), **зим'ява 'горанка**, **о'зима 'горанка** (6), **о'зима 'оранка** (52), **гли'бока 'оранка** (69) та **з'аблива зим'ля** (64).

Семема 'довга заглибина в землі, проведена плугом' в усіх обстежених говірках реалізується в лексемах **бороз'на**, що відповідає нормам УЛМ [12, т. 1, с. 219]. Інформанти пояснюють: **бороз'на** / *ко'тора го'рець:а і ли'шайиць:а бороз'на* // (2), **бороз'на** *гли'бока* / *це за плугом ли'шайиць:а* // (42), *ўс'ї'да го'ворат ви'сноу / п'робниї'вийїзд* / *п'ерша бороз'на* // *йак'шо ви'сноу ви'ход'ат у, поле* / *п'ерша бороз'на* // *ко'лис'вийї'жали ўс'ї п'їд'води, і п'ершу 'борозну* *про'ложували* // (42), **бороз'на** / *це* / *йак у'же розго'рали і, о'сталас'а ка'нава поси'редин'ї* // *т'реба за со'бою зароб'ляти* / **'борозни** / *шоб ни, було* / *шоб, п'лошка була р'ї'нен'ка* // (42). Звертаємо увагу, що наголошування цього слова в різних відмінках і числах збігається з орфоепічними нормами УЛМ, напр.: **бороз'на**, **'борозну**, **'борозни** [11]. Подекуди натрапляємо на акцентуаційні й фонетичні діалектизми, скажімо, **'борозна** (52, 69), **бороз'н'а** (26), **'борозда** (48), **бороз'да** (7, 20, 43, 48), напр.: **бороз'да** / *це р'ї'їде* // *в'їдби'вайиш 'борозду* // *а'бо ўкра'їу ми'їж'ї* / *а'бо посири'дин'ї ми'їж'ї* // *а'бо посири'дин'ї т'шого го'рода їде 'борозда* / *а'бо скра'їу в'їт, ми'їж'ї їде 'борозда* // (48), а також фіксуємо лексичні діалектизми, напр.: **р'ї'ї** (48, 52): *та'к'її* / *'каже х'рис'т'а / ми'їн'ї р'ї'ї* *зробили* / *'чириз у'вес' го'род* // (52), **сти'жина** (44): *про'шюй* [плугом] / *йак сти'жинойу* // (44); **паш'н'а** (65), **во'ронка** (56) тощо. Лексеми **бороз'на**, **бороз'да** також успадковані з праслов'янської мови [4, т. 1, с. 232].

Значення 'шар землі, піднятий і відвернений плугом під час оранки' в усіх обстежених говірках реалізується в слові **с'киба**, що збігається з нормами УЛМ [12, т. 9, с. 260]. Діалектоносії пояснюють, що: **с'киба** / *ко'тору ки'дає од'на на, од'ну* // *т'рактор го'ре ї, ки'дає од'на на, од'ну* // (2), *в'їд'кинули с'кибу* // (8), **с'киба** / *це ко'ли плух в'їт'кинуў* // (48), *т'рактор ки'дає с'кибу* // (10), *перики'дає с'кибу* // (44), *пи'ри'ки'дає 'добре с'кибу* // *а, то* / *'каже / ни' пи'ри'кинуў с'киби* / *отаке'го* // *а'бо, ї ни' го'раў* // *плугом 'робл'ат с'кибу* // (52), **с'киба** / *це в'їд, п'луга в'їт'тала та'ка ви'лика з'рудка* / **с'киба** // (64), *дв'ї с'киб'ї* // (42) тощо. Спорадично записуємо акцентуаційний діалектизм **ски'ба** (37, 40, 51, 58, 60, 62, 63), напр.: *п'їд, п'луг йак са'дили на, ски'бу* *кар'тошку к'лали* / *'к'їн'с'киї плуг буў* // (37) та морфологічний варіант **с'киби** (38, 72), де інформанти, називаючи вказану реалію дійсності, надають перевагу формі множини. У деяких обстежених говірках записуємо лексичний діалектизм **бри'ла** (26, 32, 67) та його акцентуаційний варіант **бри'ла** (29). Звертаємо увагу на відтінок у значенні цих слів: **с'кибу** *'виве'рнуў чи бри'лу* *'виве'рнуў* / *ко'ли о'рець:а 'дуже су'ха зе'м'л'а* // *во'на не, роси'пайец'а* / *а, ви'валуїец'а бри'лами* // (29). У поодиноких випадках фіксуємо лексичний діалектизм **з'рудка** (15, 49) і спільноко-рєнєвий варіант цього слова **зру'т'ки** (6), який засвідчує фонетичні й морфологічні говіркові риси: оглушення дзвінкого приголосного перед глухим у середині слова та

віднесеність до іншого граматичного підкласу числа. Такі назви є мотивованими, адже називають 'нерівності на поверхні землі у вигляді затверділих горбиків' [12, т. 2, с. 179–180]. Слова **п'ласт** [у формі однини] і **плас'ти** [у формі множини] (38) також перегукуються з нормами УЛМ, адже одним зі значень цього слова є 'скиба ґрунту, піднята плугом за один раз' [12, т. 6, с. 564]. Діалектизм **пиривал** (34) ілюструє повне нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и] і розширення значення цього слова в говірках Середнього Надбужжя [12, т. 6, с. 133–134]. Слово **с'киба** запозичено в українську мову через польську з давньоверхньонімецької мови [4, т. 6, с. 270]; походження слова **бри'ла** не зовсім ясне, можливо, пов'язане з індоєвропейським *bher- 'бити, розбивати, дробити' [4, т. 1, с. 257]; слова **г'руда**, **г'рудка**; **п'ласт**; **вал'ити** (**пиривал**) успадковано з праслов'янської мови [4, т. 1, с. 603–604; т. 4, с. 428–429; т. 1, с. 325–326].

Хлібороби цінують якість виконання земельних робіт, що підтверджує жартівлива приказка: «*шоб'й'о'го так стригли ї'брили й'ак в'ін поо'раў чи поко'сиў //*» (17). Розглянемо реалізацію семени 'пропуск під час оранки' в говірках Середнього Надбужжя. Із цим значенням діалектоносій відоме слово **огр'іх** (14, 35, 51, 62, 68, 72) та його акцентуаційний варіант **ог'р'іх** (8, 18, 20, 22, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 36, 42, 53, 55, 60, 63, 74), [у множині — **ог'р'іхи** (34)], що відповідає лексичним, орфоепічним, фонетичним та граматичним нормам УЛМ [12, т. 5, с. 622; 10]. В поодиноких випадках фіксуємо фонетичний варіант **огр'ех** (69) та лексичний діалектизм **гр'іх** (5), напр.: *о'то ли'шій он'до 'каже гр'іх о'з'о ос'талос'а //* (5). Недивно, що є така народна мудрість: «*Трактористів гріх — на полі огріх*» [12, т. 2, с. 171]. У «Словнику українських говорів Одещини» (2011) зі значенням 'пуск в оранці' зафіксовано діалектизми **гор'іх**, **за'лом**, **наза'лін** (заст.) й **ог'р'іх** [10, с. 56, 81, 133, 141]. Слово **ог'р'іх** спільнокореневе до слова **гр'іх**, яке успадковано з праслов'янської мови [4, т. 1, с. 598–599]. Проте найпоширенішою в обстежених говірках є реалізація цієї семени в лексичному діалектизмі **сказ** (2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 37, 41, 42, 45, 52, 53, 56, 57, 59, 64, 70, 71, 72, 73), [у множині — **с'кази** (57), **ска'зи** (11)]. Наведемо кілька найпоширеніших контекстів, напр.: *ска'з'іў наро'били / там 'вигорали / а.'там ни.зач'іпили //* (2), *ска'з'іў наро'биў //* *ска'з'іў наро'биў / це шо ни.зач'іпиў / да //* (10), *ска'з'іў наро'биў по.го'род'і! //* (52), *зро'биў сказ / да / ни.зач'іпиў //* (13), *по'гано 'вигораў / с'кази поро'биў //* (57), *ска'зи поли'шай //* (11) тощо. Слово **сказ** є спільнокореневим до діалектизму **ка'зити**, успадкованого з праслов'янської мови [4, т. 2, с. 342]. Водночас семема 'пропуск під час оранки' реалізується в лексемах **п'ропуск** (4, 11, 15, 16, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 38, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 65, 66, 67), напр.: *п'ропуск / ко'ли ни'п'рави'є'л'но го'рут / 'чирис с'кибу //* (52); *пл'іш* (3, 12), напр.: *пл'іш'і поро'биў //* (12); **г'рива** (7), напр.: *ли'шилас'а г'рива ни'орана //* (7), **бала'лаїки** (22), скажімо: *так 'вигорали / тут / ну / й'ак три'кутник полу'чайиц'а ни'вигораниї / то.'то 'кажут бала'лаїки //* (22), а також — **брак** (40), **необ'робка** (61), **пиривал** (58), **про'б'ел** (20), **гал'авина** (39, 52), **гал'авина** (52) та **гал'ава** (1). До речі, нам пояснили, що **гал'ава** є більшим за обсягом пропуском, ніж

каз; а слово **г'рива** частіше вживається на позначення 'пропуску під час косіння'. Звертаємо увагу, що діалектизми **бала'лаїки**, **брак**, **га'лавіна**, **г'рива**, **пир'вал**, **пл'їш**, **проб'ел** є наслідком метафоричне перенесення назви за схожістю форми чи ознаки позначуваних понять.

Семема 'лінія, що відділяє один наділ землі від другого' реалізується в лексемі **ме'жа** (11, 12, 15, 16, 20, 29, 30, 35, 41, 43, 45, 47, 49, 52, 68, 74) та її фонетичних варіантах **ми'жа** (8, 27, 46, 48, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 62, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 73), частіше **–ми'жа** (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 64, 69, 70), зрідка — **мі'жа** (10, 14, 25), [у множині — **межі** (2, 29, 37, 63)], скажімо: *да'ваї в'їд'їбїм ми'жу* // (56); *в'їд'їбити ми'жу* // (10), *от'вигораў 'поле / сє'її го'род 'вигораў / а'мижду с'ус'їдом л'їшлас'а ми'жа* // *'так'ї на'пол'ї л'їшайуц'а бу'ваїє 'межі / а'їак 'вигораў п'їд'рад / ми'жі н'їмаїє* // (2), *в'їдо'рали ми'жу* // (70). Подекуди в ареалі з таким самим значенням функціонує слово **граница** (6, 17, 23, 26, 27, 28). В обстежених говірках лексема **ми'жа** (52) також реалізує семему 'лінія, відорана від межі' і з цим значенням виступає синонімом до слів **борозна** (52, 57); **ка'нава** (44); **в'їд'гора** (52), бо **в'їдо'ратис'а**; **г'либа** (52); **р'їу** (52), **р'їу'чак** (44), напр.: *в'їдо'ре / та'ї бу'де то'б'ї г'либа / р'їу* // (52). В УЛМ лексема **ме'жа** має п'ять значень, зокрема 1. 'Лінія поділу якої-небудь тереторії; границя (у 1 знач.)', 2. 'Вузька цілинна смуга між полями, що є водночас і польовою стежкою або шляхом' тощо [12, т. 4, с. 666; т. 2, с. 157]. Слово **ме'жа** успадковано з праслов'янської мови, де ***medjā** 'середина; границя' [4, т. 3, с. 431]. До речі, в «Етимологічному словнику української мови» (1989) натрапляємо на фонетичний діалектизм **мі'жа** [4, т. 3, с. 430].

Поряд з угіддями, на яких активно вирощують сільськогосподарські культури, завжди залишаються землі, непридатні для хліборобства. У говірках середньонадбузького ареалу це значення реалізується у слові **не'їдоб** (29, 42, 52, 67, 69) та його фонетичних варіантах **ни'їдоб** (29, 56), **ни'їдоб** (1, 4, 5, 7, 9, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 37, 45, 46, 47, 53, 59), останній з яких є найбільш поширеним в обстежених говірках. Інформанти пояснюють, що: *ни'їдоб / це та'ке / ш'чебин' / п'їсок / кам'їн' там / на'н'ому н'їчого ни'хоче ро'дити* // (27); *там бу'єри / с'кали / кус'тарники / о'то / ни'їдоб та'киї* // (22). «Словник українських говорів Одещини» (2011) реєструє діалектизм **не'їдоб** (**ни'їдоб**) зі значенням 'земля, непридатна для обробітку: горби, яри, глинища, солонці' [10, с. 135–136].

Водночас указана семема є реалізацією морфологічного діалектизму **не'їдоба** (8, 14, 57, 68), відомого в УЛМ [4, т. 6, с. 20], та його фонетичних варіантів **ни'їдоба** (42, 44, 48) й **ни'їдоба** (14, 31, 34, 49), що відрізняються один від одного вимовою ненаголошеного голосного [e] в першому складі. Інформанти звертають нашу увагу на різницю між поняттями **ни'їдоба** і **не'ро'д'уча зе'м'л'а**, оскільки: *ни'їдоба / це там / де ни'можна за'їхати т'ехн'ікою / де ни'можна заї'ти* // *а'там / де не'ї'родит / то'це 'зо'ус'їм и'наче бу'де* // *не'ї'родит / з'нач'їт' не'ро'д'уча зе'м'л'а там полу'чайиц'а* // *а / де ни'їдоба / їа'рок там / гор'бок / їа'кес' за'росле та'ке*

де^иревами // (44). Однак, є говірки в яких словосполучення **н(е^и)уро^ид^иуча з(е^и)и^им^ил^иа** (52, 56) таки реалізує семему 'непридатна для хліборобства земля'. Подекуди вказане значення є реалізацією іменника **не^иудоби** (2, 29, 52), ужитого у формі множини, скажімо: **не^иудоби** *йе тут / де ми 'оч'ірід' па'сем // де / от йа'ри / тако'го на по'л'ах / де йар'ки / де ў 'земл'у посто'йан:о wo'да зб'їгайе і ґрунт посто'йан:о вим'івайиц:'а / там 'кажут не^иудоби (29), та його фонетичні варіанти **ни^иудоби** (1, 56), **ни^иудоби** (10, 18, 20, 24, 26, 35, 39, 40, 41, 50, 51, 54, 55, 62, 70), скажімо: **ни^иудоби** / *це ска'ла / пі'сок / заболочин'і 'земл'і //* (40). Зрідка із цим самим значенням фіксуємо спільнокореневі з попередніми словами назву **не^иудобка** (74), її фонетичний варіант **ни^иудобка** (6, 60) та морфологічну форму **ни^иудобки** (41, 15), а також — назву **не^иудобна** (14) і її фонетичний варіант **ни^иудобна** (32, 36). Діалектизми **не^иудоб**, **не^иудоба**, **не^иудобка** відомі в УЛМ зі значенням 'неорана земля'. Успадковані вони з праслов'янської мови [4, т. 2, с. 96–97].*

Спороадично в говірках Середнього Надбужжя семема 'непридатна для хліборобства земля' реалізується в лексемі **ни^иуґ'ід:а** (63, 64, 66, 71, 73) та її фонетичному варіанті **не^иуґ'ід:а** (53). На нашу думку, слово **ни^иуґ'ід:а** є фонетичним варіантом збірного іменника **ни^иуґ'ід:а**, відомого в УЛМ зі значенням 'непридатні для обробітку землі' [12, т. 5, с. 252]. Земля, яку з різних причин не оброблюють, залишається нічим не зайнятою, пустою, вона пустує, тому вмотивованими є такі назви 'непридатної для хліборобства землі', як: **пустир** (5, 43, 53, 58, 61, 65, 72), **'пустка** (2, 26, 43), **пустирник** (56). Натрапляємо на фонетичний варіант останнього — **пустирнік** (27). Слово **пустир** функціонує в УЛМ зі значенням 'незабудоване, запущене місце' [12, т. 8, с. 399]. Одним зі значень, які реалізує лексема **'пустка** є 'незаселена, необроблена ділянка землі; пустище' [12, т. 8, с. 400]. Слова **пустир**, **'пустка**, **пустирник** спільнокореневі з прикметником **пустий**, успадкованим з праслов'янської мови [4, т. 4, с. 638–639]. Водночас спостерігаємо розширення семантики діалектизму **пустирник**, що функціонує в загальнонародній мові зі значенням 'собака кропива, *Leonurus cardiaca* L.' Назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях [4, т. 4, с. 639].

Нерідко землі, непридатні для хліборобства, використовують для випасу свійських тварин і птахів, тому обґрунтованими є такі найменування вказаного значення, як: **па'со'виско** (8, 30, 37, 34) та **па'со'вище** (33, 38), що в УЛМ є синонімами, які реалізують семему 'ділянка землі з трав'янистою рослинністю, де пасеться худоба, птиця' [12, т. 6, с. 88]. Ці слова також успадковані з праслов'янської мови [4, т. 4, с. 309]. Земля, непридатна для хліборобства, лежить без діла, тому носії східно-подільських говірок зрідка називають її **ли'жухойу** (52). Відповідно таку землю не орють, не оброблюють, тому в поодиноких випадках 'непридатну для хліборобства землю' називають **ц'іли^инойу** (1), що розширює лексичне значення цього слова в говірках середньонадбужького ареалу. Також фіксуємо атрибутивне словосполучення **'виснажи^ина зи^им^ил^иа** (56). 3-поміж різновидів 'непридатної для хліборобства землі' носії говірок Середнього Надбужжя виокремлюють **солон^иец'** (2, 31, 48, 52, 53, 56),

зрідка використовуючи іменники у формі множини **солон'ці**'ї (52, 59) та **солонча'ки** (3, 29). Лексема **соло'нець**' в УЛМ реалізує п'ять семем, першою з яких у словнику подано таку: 'ґрунт, що утворюється із солончаку в результаті вимивання з верхніх шарів водорозчинних солей' [12, т. 9, с. 450], де **солон'чак** — це 'ґрунт, який у поверхневому шарі містить легкорозчинні солі в концентраціях, що негативно впливають на розвиток сільськогосподарських рослин' [12, т. 9, с. 452]. Діалектоносії підтверджують, що: **солонча'ки** / **міс'ця** / **де по'гано** 'роде // (29). Слова **соло'нець**' та **солон'чак** спільнокореневі з лесемою **с'іл'**, яку успадковано з псл. мови [4, т. 5, с. 252–253]. До непридатних для хліборобства земель у середньонадбужькому ареалі уналежнюють також: **боло'та** (62), **є'лину** (51), **гор'би** (56), **'маки** (58), **'мочар** (51), або **мочар'ї** (51, 56), **м'лаки** (59) та **косо'гори** (62) тощо.

Звернемо увагу на подані вище мікротексти, які не тільки увиразнюють інформацію про описувані реалії дійсності землероба, а й зберігають низку говіркових рис, напр.: фонетичні діалектизми **го'реш**, **го'рут**, **'вигорали**, **'вигорані'**, **'вигорано**, **з.'госини** ... **го'рець'а**, **'горанка**, **розго'рали** та ін., збережені в мовленні діалектоносіїв, засвідчують природність вживання у подільських говірках протетичних приголосних звуків на початку слова перед голосними; **ви'с'нойу**, **ви'ход'ат**, **в'ідбу'вайиш**, **поси'редин'ї**, **посири'дин'ї**, **'чириз** (прийм.) тощо засвідчують повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и], а також ілюструють акцентуаційні особливості; **п'ід'рад** — твердість [р] перед голосними. У реченні **плух в'їт'кинуу'**, у словосполученнях **в'їд'п'луга в'їт'с'тала**, **'к'їн'с'киї плуг**, у слововформах **в'їд'м'кинули**, **в'їт'ми'ж'ї**, **є'рудка** і **є'рут'ки**, **'з'аб** і **'з'ап** спостерігаємо непослідовне оглушення дзвіного приголосного перед глухим у середині та кінці слова. Словоформа **в'їдбу'вайиш** ілюструє заміну в говірковому мовленні звуків [йе] звуками [йи] у дієсловах 2-ї особи одн. теп. часу; форми слів **ли'шайиць'а** та **ли'шайиць'а**, **вими'вайиць'а**, **полу'чайиць'а** — заміну звуків [йе] звуками [йї], [йи] у дієсловах 3-ї особи одн. теп. часу. та непослідовне стягнення у вимові подовжених приголосних, де -ться згідно з орфоепічними нормами УЛМ вимовляємо як [ц'а], а в говірках ще й як [ц'а]. Словоформи **го'ворат**, **го'рут**, **ви'ход'ат**, **'кажут**, словосполучення **'робл'ат с'кибу** засвідчують твердість приголосного [т] у дієсловах 3-ї особи мн. теп. часу; **'роде** — відсутність кінцевого [т] у дієсловах 3-ї особи одн. теп. часу. Також стосовно граматичних рис записуємо сполучення слів **де'ї с'кибі**, яке засвідчує залишки двоїни в українських говірках південно-західного наріччя української мови. Звертаємо увагу на форми іменника **'ос'їн'** у родовому відмінку одн. з прийменником: **з.'ос'їн'ї**, **з.'госини**, пор. в УЛМ: **з.'осе'н'ї**, **з.'оси'ни** [11].

Стосовно синтаксичних рис, виділяємо те, що інформанти надають перевагу говірковим формам сполучників **шо**, **шоб**, **йак'шо** замість **що**, **щоб**, **якщо**; сполучному слову **котрий**, частіше **которий**, замість **який**, напр.: **бороз'на** / **ко'тора** **го'рець'а...**; **с'киба** / **ко'тору** **ки'дає...** тощо. До речі, слова **котрий**, **которий** успадковано з праслов'янської мови [4, т. 3, с. 61]. Помічаємо, що членування мовленнєвого потоку діалектоносіїв часто відрізняється від норм УЛМ: коли інформант

щось пригадує, він може повторювати слова або словосполучення, використовувати службові слова, напр., стверджувальну частку **да**, робити довші паузи, або частіше зупинятися, скажімо: *ска'з'їу наро'биу // ска'з'їу наро'биу / це шо ни зач'їпиу / да //* (10); а коли розповідає щось добре відоме — темп мовлення пришвидшується і паузи стає значно менше, напр.: *о'то ли'шиу он'до 'каже гр'їх о'з'о ос'талос'а //* (5).

Діалектизми **год** — 'рік'; **кар'тошка** — 'картопля'; **'пасти оч'ір'ід'** — 'пасти череду (про корів)'; **ко'тора** — 'котра'; **отаке'го** — 'щось незвичне; отаке'; **тако'го** — 'так, отак'; **он'до** — 'он, ось там'; **о'з'о** — 'тут'; **и'наче** — 'інакше'; **да** — 'так' тощо увиразнюють лексичні риси середньонадбузьких говірок.

Висновки. Отже, під час продовження вивчення говірок середньонадбузького ареалу зафіксовано назви зораної землі: **р'їл'а (ри'л'а), з'аб (з'аб'ла), бороз'на (бороз'да), с'киба, 'огр'їх (сказ, пропуск), ме'жа**, і непридатної для хліборобства землі: **ни'їдоб (не'їдоба), ниу'г'ід'а, пус'тир, па'со'вис'ко, соло'нец'** тощо. Заналізовано виразні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні риси збережених одиниць говіркового мовлення, репрезентовано їхнє просторове поширення. Визначено мотивацію низки назв. З'ясовано етимологію найуживаніших лексем і засвідчено, що більшість з описаних у цій статті найменувань успадковано з псл. мови. Простежено, що збережена лексика має паралелі в УЛМ, зберігаючи заразом говіркову самобутність. Значення зафіксованих назв увиразнено за допомогою унікальних прикладів живого народного мовлення, які також зберігають діалектні ознаки на різних рівнях мовної системи. **Перспективи досліджень** убачаємо в подальшому описі назв сільськогосподарських угідь та їхніх частин відповідно до способів обробітку ґрунту.

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну — с. Бандурове (1), с. Березівка (2), с. Берестяги (3), м. Благовіщенське (4), с. Богданове (5), с. Великі Трояни (6), с. Вільхове (7), м. Гайворон (8), с. Долинівка (9), с. Жакчик (10), смт Завалля (11), с. Йосипівка (12), с. Казавчин (13), с. Калмазове (14), с. Кошаро-Олександрівка (15), с. Люшнювате (16), с. Мечиславка (17), с. Мощене (18), с. Покровське (19), с. Сабатинівка (20), с. Салькове (21), с. Синицівка (22), с. Синьки (23), с. Солгутове (24), с. Соломія (25), с. Таужне (26), с. Ташлик (27), с. Хащувате (28), с. Чермерпіль (29), с. Червоне (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* — с. Благодатне (31), с. Бурилове (32), с. Зелена Поляна (33), с. Кінецьпіль (34), с. Красеньке (35), смт Криве Озеро (36), с. Курячі Лози (37), м. Первомайськ (38), смт Підгородна (39), с. Чаусове Друге (40). *Одеської обл. Подільського р-ну* — с. Байбузівка (41), с. Вільшанка (42), с. Гвоздавка Перша (43), с. Дубинове (44), с. Зеленогірське (45), с. Йосипівка (46), с. Кам'яне (47), с. Концеба (48), смт Любашівка (49), с. Неділкове (50), с. Новополь (51), с. Осички (52), с. Піщана (53), с. Полянецьке (54), с. Пужайкове (55), смт Саврань (56), с. Слюсареве (57), с. Чернече (58), с. Ясенове Друге (59). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* — с. Баланівка (60), с. Білий Камінь (61), с. Бирлівка (62), с. Велика Киріївка (63), с. Джулинка (64), с. Кидрасівка (65),

с. Лугова (66), с. Мала Кириївка (67), с. Ольгопіль (68), с. Осіївка (69), с. Поташня (70), с. Ставки (71), с. Устя (72), с. Флорине (73), смт Чечельник (74); УГ — усі говірки.

Література

1. *Абрамян Ю. В.* Динаміка номінацій традиційного сільського виробництва в українських східнослов'янських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Лу- ганськ, 2011. 20 с.
2. *Гриценко П. Ю.* Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Пи- тання організації тематичної групи. *Структура українських говорів* : зб. наук. праць / відп. ред. І. Г. Матвіяс. Київ : Наукова думка, 1982. С. 142–170.
3. *Дзендзелівський Й. О.* Назви сільськогосподарських культур у говорах Закар- паття. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest : Academiai Kiado, 1960. T. VI. S. 113–143.
4. Етимологічний словник української мови. В 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (го- лова) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6. URL : <http://resource.history.org.ua/item/0007831>.
5. *Кушмет М. С.* Сільськогосподарська лексика українських східностепових гові- рок : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2014. 20 с.
6. *Марсеев Д. А.* Найменування полів із-під сільськогосподарських культур в укра- їнських східнополіських говірках. *Науковий вісник Ужгородського універси- тету*. Серія : Філологія. На пошану Йосипа Олексійовича Дзендзелівського (до 100-річчя з дня народження). Ужгород : ПП Данило С. І., 2021. Вип. 2(46). С. 125–131.
7. *Поліщук С. С.* Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2017. 375 с.
8. *Поліщук С. С.* Назви сільськогосподарських угідь у говірках Середнього Над- бужжя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологіч- них наук, професора (до 90-річчя з дня народження). М-во освіти і науки Украї- ни ; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Філологічний ф-т [М. Номачі (гол. ред.), Н. Венжинович (гол. редакц. ради), Ю. Бідзіля (відп. ред.) та ін.]. Ужгород : ПП Данило С. І., 2023. Вип. 2(50). С. 354–360.
9. *Сердега Р. Л.* Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожан- щини (Харківщини) : [монографія]. Харків : Монограф, 2012. 218 с.
10. Словник українських говорів Одещини / ред. О.І. Бондар. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. 224 с.
11. «Словники України» online. Словозміна. Український мовно-інформацій- ний фонд НАН України. URL : <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 09.07.2025).
12. Словник української мови. В 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 799 с.; Т. 2. 1971. 550 с.; Т. 4. 1973. 840 с.;

Т. 5. 1974. 840 с.; Т. 6. 1975. 832 с.; Т. 8. 1977. 927 с.; Т. 9. 1978. 916 с. URL : <https://sum.in.ua/>.

13. Терешко Л. С. Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривоозерського району Миколаївської області) : дис. ... канд. філол. наук. Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 1954. Ч. 1–2.
14. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 19 с.
15. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.

References

1. Abramian, Yu. V. (2011) *Dynamika nominatsii tradytsiinoho silskoho vyrobnytstva v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Dynamics nominations of traditional agricultural production in the Eastern Slobozhan Ukrainian dialects: abstract for PhD thesis in Philology]. Luhansk, 20 p. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, P. Yu. (1982) *Tvarynnyska leksyka ukrainskykh zakhidnostepovykh hovirok. Pytannia orhanizatsii tematychnoi hrupy* [Animal vocabulary of Ukrainian Western Steppe dialects. Issues of organization of the thematic group], *Struktura ukrainskykh hovoriv* [Structure of Ukrainian dialects]. Kyiv: Naukova dumka, pp. 142–170. [in Ukrainian].
3. Dzendzelivskiy, Y. O. (1960) *Nazvy silskohospodarskykh kultur u hovorakh Zakarpattia* [Names of agricultural crop in the Transcarpathia dialect], *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest: Academiai Kiado, VI, pp. 113–143. [in Ukrainian].
4. Melnychuk, O. S. (editor-in-chief) et al. (1982–2012) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <http://resource.history.org.ua/item/0007831>. [in Ukrainian].
5. Kushmet, M. S. (2014) *Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [The agricultural lexis of the Eastern Steppe Ukrainian dialects: abstract for PhD thesis in Philology]. Donetsk, 20 p. [in Ukrainian].
6. Marieiev, D. A. (2021) *Naimenuvannia poliv iz-pid silskohospodarskykh kultur v ukrainskykh skhidnopoliskykh hovirkakh* [The names of fields after agricultural crops in the Ukrainian Eastern Polissian dialects], *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filolohiia* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]. Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2(46), pp. 125–131. [in Ukrainian].
7. Polishchuk, S. S. (2017) *Mizhdialektna vzaiemodiia hovoriv serednonadbuzkoho arealu*: dys. ... kand. filol. nauk [Middle Bug area dialects interaction: PhD thesis in Philology]. Odessa, 375 p. [in Ukrainian].

8. Polishchuk, S. S. (2023) *Nazvy silskohospodarskykh uhid u hovirkakh Serednoho Nadbuzhzhia* [Names of agricultural lands in the dialects of Middle Bug area], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]. Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2(50), pp. 354–360. [in Ukrainian].
9. Serdeha, R. L. (2012) *Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny): monohrafiia* [The agricultural lexis in the Central Slobozhanshchina dialects (Kharkiv region): monograph]. Kharkiv: Monohraf. [in Ukrainian].
10. Bondar, O. I. (editor-in-chief) *et al.* (2011) *Slovnyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny* [Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova, 224 p. [in Ukrainian].
11. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy (no date) «*Slovnky Ukrainy*» online. *Slovozhmina* ["Dictionaries of Ukrainian" online. Inflection]. Available at: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (Accessed: 09.07.2025). [in Ukrainian].
12. Bilodid, I. K. (editor-in-chief) *et al.* (1970–1980) *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <https://sum.in.ua/>. [in Ukrainian].
13. Tereshko, L. S. (1954) *Ukrainski hovirky Pivdennoho Pobuzhzhia (v mezhakh Kryvozerskoho raionu Mykolaivskoi oblasti): dys. ... kand. filol. nauk* [Ukrainian dialects of Southern Pobuzhye (within the Kryvyozorsky district of the Mykolaiv region): PhD thesis in Philology]. Odesa, Ch. 1–2. [in Ukrainian].
14. Tyshchenko, T. M. (2003) *Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk* [Podillya and mid-Dnieper junction area in connection with isoglosses: abstract for PhD thesis in Philology]. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].
15. Sheremeta, N. P. (2000) *Pivdenovolynsko-podilske dialektne porubizhzhia (za materialamy tvarynnytskoi leksyky): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk* [South Volyn — Podillia Border Dialects (on the material of animal vocabulary): abstract for PhD thesis in Philology]. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].